

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΑΣΘΕΝΕΙΑΣ

Χρυσοβαλάντης Παπαθανασίου, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής στο Τμήμα Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου – Υπότροφος ΙΚΥ, Επιστημονικός Υπεύθυνος του Ερευνητικού Προγράμματος BPD-IMoCI (brd-imoci.gr)

Η ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας και οι ανακαλύψεις στο χώρο της γενετικής (με ορόσημο την αποκωδικοποίηση του ανθρώπινου γονιδιώματος) επιβεβαίωσαν την κυριαρχία των θετικών επιστημών στον τρόπο που κατανοούμε και ερμηνεύουμε την ασθένεια, σωματική και ψυχική. Η υπεροχή των βιογενετικών και βιοχημικών ερμηνειών για την ψυχική διαταραχή και η συνεπακόλουθη περιθωριοποίηση των κοινωνικοπολιτιστικών προσεγγίσεων αποτυπώνεται σε δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα. Πρώτον, η εκρηκτική ανάπτυξη των επιστημών του εγκεφάλου τις τελευταίες δεκαετίες έλκει την προσοχή των ΜΜΕ σε παγκόσμιο επίπεδο, τα οποία από τη μία προβάλλουν με διθυραμβικό τρόπο τις νέες ανακαλύψεις (βλ. το εξώφυλλο του αφιερωματικού τεύχους του περιοδικού TIME για το DNA) και από την άλλη έχουν αναλάβει την εκπαίδευση της επιστημονικής γνώσης και τη διάχυσή της στο ευρύ κοινό (π.χ. η ηλεκτρονική έκδοση του New York Times Magazine περιλαμβάνει ειδική ενότητα ενημέρωσης με τίτλο «Εγκέφαλος» και το αμερικανικό τηλεοπτικό δίκτυο NBC προβάλλει σειρά ντοκιμαντέρ με τίτλο «Μυστήρια του εγκεφάλου»). Δεύτερον, υλοποιούνται πολυδάπανα ερευνητικά προγράμματα, τα οποία χρηματοδοτούνται από κυβερνήσεις και διεθνείς οργανισμούς, φιλοδοξώντας στην αποκρυπτογράφηση του εγκεφάλου ξεχωρίζουν το «Πρόγραμμα Ανθρώπινος Εγκέφαλος» στην Ευρώπη (European Human Brain Project) και το «Πρωτοβουλία Εγκέφαλος» στις ΗΠΑ (BRAIN Initiative).

Ωστόσο, ανεξάρτητα από τους ισχυρισμούς των γενετιστών και των νευροεπιστημόνων για τη φύση της ψυχικής ασθένειας, οι κοινωνικές διαδικασίες παραμένουν καίριες σημασίας για την οντολογική κατανόηση της ψυχικής ασθένειας για τους παρακάτω λόγους. Πρώτον, οι κοινωνικές διαδικασίες διαμορφώνουν την ίδια την έννοια της ψυχικής ασθένειας και ως εκ τούτου διακρίνουν και

οριοθετούν το φυσιολογικό/παθολογικό, το ομαλό/άνωμαλο, το ωφέλιμο/βλαβερό, το καλό/κακό, κτλ. Δεύτερον, συμβάλλουν στην κατανόηση των γενεσιουργών αιτιών της ψυχικής ασθένειας, καθώς γίνεται αποδεκτό –ακόμα και από υπέρμαχους της γενετικής ουσιοκρατίας– ότι κάθε ψυχική διαταραχή αποτελεί προϊόν αλληλεπίδρασης μεταξύ γενετικής προδιάθεσης και περιβαλλοντικών συνθηκών. Τρίτον, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην άσκηση της κλινικής πρακτικής, εξετάζοντας το πώς οι επαγγελματικές πρακτικές διαμορφώνονται από μια σειρά κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών παραγόντων και το πώς αυτές με τη σειρά τους διαμορφώνουν την ίδια την επιστήμη.

Οι κοινωνιολόγοι έχουν επιδείξει σημαντικό ενδιαφέρον για τη μελέτη της ταξινόμησης των ψυχικών διαταραχών από τους ψυχιάτρους. Μπορούμε να ανατρέξουμε στην εμβληματική εργασία του Durkheim «Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου», για να δούμε πώς η νόρμα διαμορφώνει τον τρόπο που ερμηνεύουμε μια συμπεριφορά με όρους φυσιολογικού/παθολογικού. Σύμφωνα με τον Durkheim, οι κανόνες που ορίζουν το τι είναι παθολογικό έχουν σκοπό την ενίσχυση των κυρίαρχων κοινωνικών αξιών. Δηλαδή, οι κοινωνίες ορίζουν το παθολογικό για να διασφαλίσουν και να ενισχύσουν το φυσιολογικό. Επομένως, η ψυχική διαταραχή καθορίζεται από κοινωνικούς και πολιτιστικούς παράγοντες, ενώ η εφαρμογή των κανονιστικών προτύπων χρησιμεύει στην άσκηση κοινωνικού ελέγχου, με σκοπό τη συνοχή και την ομαλή λειτουργία της κοινωνίας.

Ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Talcott Parsons στη δεκαετία του 1950 υποστήριξε ότι η ασθένεια μπορεί να ιδωθεί ως ένα είδος παρέκκλισης, καθώς διαθέτει μια ψυχική διάσταση (psychic dimension) που αφορά τα κίνητρα. Ο Parsons ορίζει την ασθένεια ως «συμπεριφορά η οποία αποτυγχάνει να εκπληρώσει τις θεσμικά καθορισμένες προσδοκίες ενός ή περισσότερων ρόλων στους οποίους το άτομο εμπλέκεται στην κοινωνία».

Αργότερα, ο Thomas Scheff υποστήριξε ότι η ψυχική ασθένεια αποτελεί μια «υπολειπόμενη παρέκκλιση» (residual deviance). Δηλαδή, η παρέκκλιση δεν ορίζεται ως κάτι που σπάει τον κανόνα

per se, αλλά ως συμπεριφορά που έχει οριστεί εκ των προτέρων ότι σπάει τον κανόνα. Σύμφωνα με τη θεωρία της ετικετοποίησης (labeling theory), η πλειοψηφούσα κοινωνική ομάδα τείνει να τοποθετεί τις μειονότητες στην κατηγορία του «παρεκκλίνοντα». Έτσι, η ετερότητα καθίσταται παρέκκλιση, διαμορφώνοντας τα όρια μεταξύ ενδοομάδας και εξωομάδας. Οι απόψεις αυτές αποτελούν τον πυρήνα της αντιψυχιατρικής ιδεολογίας, σημαντικός εκφραστής της οποίας υπήρξε ο Thomas Szasz στις ΗΠΑ, που προσέγγιζε την ψυχική ασθένεια ως ρήξη με τους κοινωνικούς, πολιτικούς και ηθικούς κανόνες.

Οι παραπάνω θεωρητικοί επηρέασαν με τις ιδέες τους την κοινωνιολογική μελέτη της διάγνωσης των ψυχικών διαταραχών, πρακτική που τοποθετείται στο επίκεντρο της ψυχιατρικής εργασίας. Υπάρχει μακρά κοινωνιολογική παράδοση στη διερεύνηση των κοινωνικών, πολιτιστικών και πολιτικών παραγόντων που ώθησαν στον αποχαρακτηρισμό κάποιων συμπεριφορών ως παρεκκλίσεων και στη δημιουργία νέων ψυχιατρικών κατηγοριών, όπως στις περιπτώσεις της ακαίρεσης της ομοφυλοφιλίας από το DSM και της προσθήκης της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής & Υπερκινητικότητας. Πολλοί κοινωνιολόγοι της ψυχικής υγείας ασκούν κριτική στα ταξινομητικά συστήματα, επισημαίνοντας ότι οδηγούν στην ιατροποίηση της φυσιολογικότητας, καθώς αντιλαμβάνονται τις σωματικές και ψυχολογικές εμπειρίες μέσα από το πρίσμα του βιοϊατρικού μοντέλου.

Η ψυχική υγεία αποτελεί πεδίο διεκδίκησης τόσο για τις βιοϊατρικές όσο και για τις ψυχοκοινωνικές επιστήμες. Η καθιέρωση εκτεταμένης συνεργασίας μεταξύ των νευροεπιστημών και της κοινωνιολογίας, με σκοπό τη σύζευξη των σύγχρονων ευρημάτων των νευροεπιστημών με τις βασικές θεωρητικές έννοιες της κοινωνιολογίας και της κοινωνικής θεωρίας γενικότερα, αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις στο χώρο της ψυχικής υγείας τον 21ο αιώνα. Ο κλάδος της Νευροκοινωνιολογίας είναι ένα παράδειγμα για τον τρόπο αμοιβαίας εμπλοκής και συμπλευσης μεταξύ νευροεπιστήμης και κοινωνιολογίας, για την κατανόηση του νου, των συναισθημάτων και της συμπεριφοράς, στο πλαίσιο της ανθρώπινης βιοψυχοκοινωνικής εμπειρίας.

¹<http://content.time.com/time/covers/0,16641,20030217,00.html>
²<https://www.nytimes.com/topic/subject/brain>
³<http://www.nbclearn.com/brain>